

APA Bayar, M , Varışlı, N . (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi: 2013-2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi . Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 21 (3) , 85-99 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/anadoluibfd/issue/56987/791759>

Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi: 08.09.2020
Kabul Tarihi: 29.09.2020

Research Article
Received Date: 08.09.2020
Acceptation Date: 29.09.2020

COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE’DE TÜKETİCİ KREDİLERİ HACMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2013-2020 DÖNEMİ ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Dr. Münevver Bayar¹
Dr. Nuran Varışlı²

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

- ❖ Tüketici Kredileri,
- ❖ Covid-19,
- ❖ Enflasyon,
- ❖ Faiz Oranı

İlk olarak Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde görülen Covid-19 virüsü kısa sürede tüm dünyaya sıçramış ve küresel bir pandemi haline gelmiştir. Bu beklenmedik gelişme, küresel olarak negatif ekonomik ve sosyal sonuçlara neden olmuştur. Dünyadaki hemen hemen tüm ekonomileri olumsuz etkileyen bu salgının yıkıcı etkilerine karşı uluslararası kuruluşlar ve ulusal hükümetler sert önlemler almıştır. Türkiye’de hükümet çeşitli teşvikler ve karşılıksız transferlerle kamu harcamalarını artırarak salgınla mücadele etmektedir. Öte yandan hükümet, kamu bankaları aracılığıyla tüketicilere avantajlı finansal ürünler sağlamaktadır. Bu finansal ürünlerden biri de, ödemesiz dönemler ve düşük faiz oranları gibi avantajları içeren tüketici kredileridir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, En Küçük Kareler yöntemi ile zaman serisi regresyon metodu kullanılmıştır. Sonuçta Covid-19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan, bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarının, enflasyonun ve de döviz kurunun ise tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

THE IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON THE VOLUME OF CONSUMER LOANS IN TURKEY: TIME SERIES ANALYSIS FOR THE PERIOD OF 2013-2020

Dr. Münevver Bayar
Dr. Nuran Varışlı

ABSTRACT

The Covid-19 virus, which was first seen in Wuhan, China in December 2019, has spread to the whole world in a short time and become a global epidemic. This unexpected development has caused negative economic and social consequences globally. International organizations and national governments have taken strict measures against the devastating effects of this epidemic, which adversely affects almost all economies in the world. In Turkey, the government fight against the pandemic via increasing the public expenditure through various incentives and unrequited transfers. On the other hand, the government provide the consumers with advantageous financial products via public banks. One of these financial products has been the consumer loans, which include advantages such as grace periods and low interest rates. In this study, the effect of the Covid-19 pandemic on the volume of consumer loans in Turkey is examined. For this purpose, the Ordinary Least Squares method as time series regression is used. In conclusion, Covid-19 pandemic is found to be statistically significant and positive effect on the volume of consumer loans in Turkey. On the other hand, it has been determined that the weight average interest rates applied to the loans extended by banks, inflation and the exchange rate have a statistically significant and negative effect on the volume of consumer loans

Keywords:

- ❖ Consumer Loans,
- ❖ Covid-19,
- ❖ Inflation,
- ❖ Interest Rate,

¹ Sosyal Güvenlik Kurumu, muneverbayar@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8077-2160>

² Sosyal Güvenlik Kurumu, gulmennuran@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0657-756X>

1. GİRİŞ

2019 Aralık’ta Çin’de ortaya çıkan Yeni Koronavirüs (Covid-19) salgını kısa sürede tüm dünyaya yayılarak ekonomik ve sosyal anlamda yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Bu negatif etkiler ise devletleri bu salgına karşı acil ve sert önlemler almaya yöneltmiştir. Türkiye’de ise salgının negatif etkilerine karşı hükümet, kamu harcamalarının yanı sıra özellikle kamu bankaları eliyle avantajlı finansal ürünler sunulmasına imkan vererek bankacılık ve finans sektörünü de etkin bir araç olarak kullanmıştır.

Bu çalışmanın motivasyonu Covid-19 salgınının yaşanması ile Türkiye’de tüketici kredilerindeki olası artışın test edilmesidir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları şunlardır: *‘Covid-19 salgınının Türkiye’de tüketici kredilerinin hacmi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi var mıdır? Eğer anlamlı bir etki mevcut ise bu etkinin yönü ve boyutları nelerdir?’* Çalışmadaki ana hipotez Covid-19 salgınının Türkiye’de tüketici kredileri üzerinde pozitif bir etki sahibi olduğu yönündedir. Literatürde tüketici kredilerinin hacminin belirleyicileri üzerine birçok çalışma bulunmasına rağmen görece yeni bir gelişme olması sebebiyle Covid-19 salgınının tüketici kredileri üzerindeki etkisini inceleyen herhangi bir çalışma henüz mevcut değildir.

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri üzerindeki olası etkisinin araştırılmasında En Küçük Kareler zaman serisi regresyon metodu kullanılmıştır. Kullanılan veriler ise daha geniş bir veri kümesi ile çalışma yapılabilmesi saikiyle aylık bazda alınmış olup 2013-02 ve 2020-05 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada pandeminin dünya ve Türkiye ekonomileri üzerindeki etkileri ve de Türkiye’de tüketici kredileri ile olan olası ilişkisine değinilmesini takiben sırasıyla literatür taraması ve ampirik çalışma başlıklarına yer verilmiştir.

2. COVID-19 PANDEMİSİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

COVID-19 (Yeni Koronavirüs), Aralık 2019’da Çin’de ortaya çıkan yeni tip Koronavirüs’ün neden olduğu hastalıktır (WHO, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> Erişim tarihi: 17.06.2020). Semptomları arasında öksürük, ateş, nefes darlığı, kas ağrıları, boğaz ağrısı, açıklanamayan tat veya koku kaybı, ishal ve baş ağrısı gibi belirtiler bulunan COVID-19, bu hastalığa yakalananlar için ölüm gibi ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu hastalık insandan insana bulaşabilmekte, laboratuvar testi ile teşhis edilmektedir. Ağustos 2020 itibariyle toplam 19.718.030 COVID-19 vakasının %3,6’sı ölüme sonuçlanmıştır (WHO, <https://covid19.who.int/> Erişim tarihi: 11.08.2020).

Küresel bir salgın halini alan ve Temmuz 2020 itibariyle henüz aşısı bulunamamış olan bu hastalık ciddi sosyal ve ekonomik sonuçlara yol açmıştır. Temel göstergeler, artan ticaret anlaşmazlıkları, finansal stres ve oynaklık riskleri ve jeopolitik gerilimler sebebiyle 2019 yılında dünyada birçok ülkede ekonomik hareketlilikte bir miktar gevşeme olduğuna zaten işaret etmekteydi (UN, 2019). 2019’daki yavaşlayan küresel ekonominin sebepleri arasında dünya ticareti ve jeopolitik faktörlere ilişkin artan belirsizlik, gelişmekte olan bazı piyasa ekonomilerinde makroekonomik gerginliğe neden olan kendine özgü faktörler, gelişmiş ekonomilerde düşük verimlilik artışı ve yaşanan demografik veriler gibi yapısal faktörler vardı (IMF, 2019). Covid-19 salgını ise hâlihazırda zaten problemlili olan küresel ekonominin daha da kötüleşmesine sebep olmuştur.

Covid-19’un küresel ekonomi üzerindeki ilk etkilerinden biri borsalar üzerinde görülmüştür. FTSE³, Dow Jones ve Nikkei gibi dünyanın en hacimli borsalarında ani düşüşler gözlemlenmiştir. Covid-19’un yıkıcı ekonomik etkilerine karşın birçok ülkede merkez bankaları faiz oranlarını

³The Financial Times Stock Exchange

düşürmüştür. Amerikan merkez bankası FED salgının yıkıcı etkilerine karşı bir önlem olarak sınırsız para arzına işaret etmiştir (<https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-23/coronavirus-fed-s-infinite-cash-tested-in-world-of-leverage> Erişim tarihi: 15.07.2020). Bu, teorik olarak, borçlanmayı daha ucuz hale getirmesi ve ekonomiyi canlandırmak için harcamaları teşvik etmesi beklenen bir hamledir. Normal şartlar altında reel üretimi de arttırması beklenebilirdi fakat virüsün hızla yayılması ve böylece yaratılan olağanüstü durum buna henüz imkân vermedi. Çünkü birçok üretim tesisi pandeminin yayılmasına karşı alınan önlemler kapsamında üretime zorunlu olarak ara vermişti.

Covid-19 salgınının küresel iş gücü piyasasına etkilerini yansıtan en önemli verilerden biri olan 'ABD'de işsizlik maaşına başvuran kişi sayısı' yalnızca 2020 yılı Mart ayının son haftasında 6,6 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir (https://www.ntv.com.tr/ekonomi/abdde-issizlik-maasi-basvurulari-6-6-milyonla-rekor-kirdi,hA8IUfK6tUCbD_Fq1mVKGA Erişim tarihi: 16.07.2020). Dünyanın en büyük endüstriyel üretim zincirleri tamamen durma gelmiştir. Buna bağlı olarak Avrupa Uzay Ajansı, Avrupa gökyüzü genelinde etkileyici bir kirlilik düşüşü kaydetmiştir (ESA, https://www.esa.int/Applications/Observing_the_Earth/Copernicus/Sentinel-5P/Coronavirus_lockdown_leading_to_drop_in_pollution_across_Europe Erişim tarihi: 15.04.2020). Küresel salgından en hızlı şekilde ve en ağır hasarı gören sektörler ise turizm ve ulaşım sektörleri olmuştur. Tüm bu gelişmelere paralel olarak hem salgının olumsuz sosyal ve ekonomik etkilerini hafifletmek hem de Covid-19 salgınının yayılmasını durdurmak için dünyadaki birçok ülke çok sert önlemler uygulamaya başlamıştır.

Virüsün ilk görüldüğü ülke olan Çin'deki fabrikalar durma noktasına gelmiş; endüstriyel üretim, satışlar ve yatırım yılın ilk iki ayında önemli miktarda düşüş göstermiştir. Çin, 2019 itibarıyla dünya çapında üretimin üçte birini oluşturmakta ve dünyanın en büyük ticari ürün ihracatçısı konumunda bulunmaktaydı. Çin'deki üretim düşüşü dünyanın diğer ülkelerinde de hızlı bir

şekilde hissedilmiştir. Bu durum, Çin'in küresel tedarik zincirleri, seyahat ve emtia piyasalarındaki kilit ve yükselen rolünün yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır (OECD, 2020:1).

14 Nisan 2020'de yapmış olduğu açıklamasında 2020'de küresel büyümenin yüzde eksi 3'e düşeceğini öngören Uluslararası Para Fonu (IMF); koronavirüs salgınının dünyanın Büyük Buhan'dan bu yana, deneyimlemediği en kötü ekonomik gerilemeyi kışkırttığını dile getirmiştir (IMF, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/14/tr041420-transcript-of-april-2020-world-economic-outlook-press-briefing> Erişim tarihi: 15.04.2020; IMF, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/14/tr041420-transcript-of-april-2020-world-economic-outlook-press-briefing> Erişim tarihi: 15.04.2020). Çünkü Büyük Buhan'dan bu yana ilk kez hem gelişmiş ekonomiler hem de gelişmekte olan ekonomiler durgunluk halindedir. Ocak 2020'den Nisan 2020'ye kadar küresel katma değer üretiminde görülen yüzde 6,3'lük bir düşüş, çok kısa bir süre içinde gerçekleşen büyük bir çöküştür ve bu ekonomik çöküntü aynı zamanda, 2008-2009 Küresel Ekonomik ve Finansal Krizi'nden çok daha ciddi bir krize işaret etmektedir.

2020 için gelişmiş ekonomilerdeki büyüme yüzde eksi 6 olarak, gelişmekte olan ekonomilerin de eksi yüzde 1'lik negatif büyüme göstermesi beklenmektedir. Sonuç itibarıyla kişi başına düşen gelirin 170'den fazla ülkede küçüleceği tahmin edilmektedir (IMF, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/14/tr041420-transcript-of-april-2020-world-economic-outlook-press-briefing> Erişim tarihi: 15.04.2020). Krizden kaynaklı 2020 ve 2021'de küresel çıktıda olan kümülatif kaybın dokuz trilyon dolar civarında tahmin ediliyor ki, bu rakam Japonya ve Almanya ekonomilerinin toplamından daha fazladır (IMF, <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/> Erişim tarihi: 15.04.2020 2020).

Salgının Türkiye'ye olan mevcut ve olası etkileri değerlendirilecek olursa; öncelikle, belirtilmelidir ki

Türkiye bir yükselen piyasa ekonomisidir ve yapısı itibarıyla diğer yükselen piyasa ekonomileri gibi ekonomik açıdan görece kırılğan bir görünüm sergilemektedir. Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ekonomiler küresel Covid-19 salgını sebebiyle önemli boyutlarda sermaye kaçıışı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu ülkelerin birçoğu salgınla baş etmek için daha zayıf sağlık sistemlerine sahip olma ve ekonomik destek sağlamak için daha sınırlı mali alan gibi ek zorluklarla da baş edebilmek durumundadır. Ayrıca, bazı ekonomiler bu krize zaten durgun büyüme ve yüksek borç seviyeleri ile kırılğan bir şekilde girmiştir.

Türkiye’de son iki yılda döviz rezervlerinin aşınması sebebiyle ülke ekonomisi dış piyasa baskılarına maruz kalmıştır. Reel sektör; daralan yatırımlardan ve yüksek enflasyondan derinden etkilenmiş, işsizlik oranları artmış ve satın alma gücü azalmıştır. Reel sektör, ağır borç yükü altında ezilerek zarar görmüş, bankalar da zaten kötüleşen bilanço pozisyonları ile başa çıkmak zorunda kalmışlardır (World Bank, 2019).

Türkiye’de salgının görülmesiyle birlikte, tıpkı salgının görüldüğü diğer ülkelerde de olduğu gibi üretim faaliyetlerinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Borsada sert düşüşler gözlemlenmiştir. Panik ortamının yarattığı belirsizlik ekonomik faaliyetleri büsbütün olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte firmalara ve hane halklarına yapılan ekonomik yardımlar gibi sebeplerle kamu harcamalarında ciddi artışlar meydana gelmiştir.

Türkiye reel üretim için ithal girdi ve enerji bağımlısı bir ülkedir. Salgın sebebiyle alınan önlemler kapsamında reel üretim zaten azalmıştır. Bununla birlikte, her ne kadar dünya petrol fiyatlarında düşüş yaşansa da, ülkeden sermaye çıkışının dolar kuru üzerinde yarattığı baskı sonucu dolar TL karşısında aşırı değer kazanmış ve bu da ithal girdilerin fiyatlarının artmasına yani üretim maliyetlerinde artışa sebep olmuştur. Diğer yandan kurdaki artış Türkiye’nin uluslararası bazda azalan petrol fiyatlarından daha az düzeyde faydalanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca belirtmelidir ki, hem salgın sebebiyle alınan tedbirler kapsamında üretimin azalması ile hem de

kurdaki artışın üretim maliyetlerini her iki kanaldan da arttırması sebebiyle TL’ nin değeri kaybetmesinin ihracat üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması beklenmemelidir. Çünkü artan kur tüketim malları ithalatını arttırırken üretim için kullanılan girdilerin maliyetini de arttırmakta ve diğer yandan değeri kaybeden TL yapısal olarak ihracatın artmasını sağlamamaktadır.

Diğer yandan Türkiye’de tasarruf oranlarının zaten görece düşük seviyelerde seyretmesi kırılğanlığı arttıran diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük yurtiçi tasarruflar dış finansmana bağımlılığı arttırmaktadır. Ayrıca, cari işlemler açığını yükseltmekte ve sürdürülebilir büyüme hedeflerini de tehlikeye atmaktadır. (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Salgın krizi ile birlikte firmalara ve hane halklarına yapılan ekonomik yardımlar gibi sebeplerle, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kamu harcamalarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bununla birlikte, hükümetin krizle mücadele kapsamında cari harcamamalar ve transferlerin yanı sıra kamu bankaları aracılığı ile bireyleri ve firmaları destekler nitelikte ürünleri piyasaya sürmesi, kamu bankalarının yükünü daha da arttırmıştır. Çünkü süreçte verilen kredilerin ciddi boyutlara ulaşmış olmasının yanında bu kredilerin risk oranı olağan zamanlara nazaran oldukça yüksektir. Böylece, bankacılık sektörü küresel dalgalanmalara karşı daha da savunmasız bir konuma yerleşmiştir.

3. COVID-19 PANDEMİSİ VE TÜKETİCİ KREDİLERİ

Bankalar, finansal piyasadaki borç verenleri ve borçluları buluşturarak ekonomide önemli bir rol ifa etmektedir. Bu rolle bankalar, üretim ve yatırım faaliyetleri de dâhil olmak üzere, muhtelif harcamaların finanse edilmesi için kredi arayan borçlulara borç verenlerin finansal servetini kanalize eden aracı olarak hareket etmektedir (Iwedi, 2016).

Bankalar, bu aracılık faaliyetlerini borç almak isteyenlere kredi verme yoluyla gerçekleştirirler. Elbette bu işlemler, borçluların, ekonomideki

belirsizlik nedeniyle temerrüde düşme olasılığı sebebiyle bankalar için büyük risk oluşturmaktadır. Bu, ekonomide belirli makroekonomik faktörlerde dalgalanmalar olduğunda ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, makroekonomik dinamiklerdeki istikrarsızlıklar, finansal kurumların hem kısa vadede hem de uzun vadede borç verme davranışını değiştirmektedir.

Bankalar borç verme işlemlerini çeşitli metotlar ve finansal ürünler aracılığı ile gerçekleştirmektedir. En yaygın kullanılan finansal ürünlerden biri de tüketici kredileridir. Ekonomik ve finansal ilişkilerin yoğunlaşması ve daha karmaşık hale gelmesi, finansal araç ve ürünlerin de aynı derecede sofistike olması ve çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda, tüketici kredileri dünya ekonomisinin küreselleşmesi sürecinin erken dönemlerinde dönemin yeni finansal ürünlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Tüketici kredilerinin tarihsel geçmişi 19. Yüzyılın başlarına kadar dayansa da, bu ürünlerin yaygınlaşması özellikle 20. Yüzyılın erken dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. Bu finansman imkânlarının Türkiye'deki kullanımı ise ancak 1980'li yılların sonlarında mümkün olmuştur (Tekirdağ, 2009: 6).

'Tüketici' kavramı "*ticari olmayan amaçlarla mal ve hizmet sözleşmelerine taraf olan kişi*" olarak tanımlanır (Kaban vd., 2016: 227). '*Tüketici kredisi sözleşmesi*' kavramı ise 6502 numaralı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da (TKHK) "*kredi verenin tüketiciye faiz veya benzeri bir menfaat karşılığında ödemenin ertelenmesi, ödünç veya benzeri finansman şekilleri aracılığıyla kredi verdiği veya kredi vermeyi taahhüt ettiği sözleşme*" olarak tanımlanmıştır (TKHK, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf> Eişim tarihi: 26.07.2020). Dolayısıyla '*tüketici kredisi*' kavramı en genel anlamda, '*gerçek kişilere ticari amaçlar dışında olmak üzere mal veya hizmet tedariki amacıyla banka ya da diğer herhangi bir finans kurumunca üzerinde mutabık kalınan tüketici kredisi sözleşmesi çerçevesinde geri ödenmek üzere nakit olarak kullanılan krediler*,

kredili mevduat hesapları ve bankalarca tüketici kredisi olarak izlenen diğer krediler' şeklinde tanımlanabilir.

Tüketici kredileri kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını zamanında karşılamalarına, tüketimi destekleyerek genel ekonominin canlanmasına ve de mevduat sahiplerinin birikimlerini değerlendirmelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına olanak tanımaktadır.

Türkiye'de Covid-19 pandemisinin görülmesiyle birlikte bu salgının yıkıcı etkilerine karşı en etkin kullanılan araçlardan biri de bankalar olmuştur. Özellikle kamu bankaları eli ile avantajlı ve devlet destekli krediler ile diğer finansal ürünler sunularak yaşanan ekonomik çöküntünün hafifletilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda, Türkiye'de hükümet krizle mücadele kapsamında genel anlamda karşılıksız transferler ve devlet destekli krediler ile bireyleri ve firmaları destekleme politikaları benimsemiştir. Özel anlamda ise kamu bankaları eliyle bireylere ve firmalara düşük faiz, ödemesiz dönem gibi avantajları bünyesinde barındıran finansal ürünler sunmuştur. Kriz sürecinde birey ve firmalara sağlanan kredilerin çok büyük bir kısmı kamu bankaları eliyle gerçekleştirilmiştir.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmanın araştırma konusunun görece yeni olması sebebiyle literatürde Covid-19 salgınının tüketici kredilerinin ya da diğer finansal ürünlerin hacmi üzerindeki etkisini inceleyen herhangi bir akademik çalışma tespit edilememiş olmakla birlikte, hem tüketici kredileri ve de bankalarca diğer ürün ve hizmetlerin hacminin belirleyicileri üzerine gerçekleştirilmiş çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Pham (2015) banka kredilerinin belirleyicileri üzerine yaptığı ampirik çalışmasına 146 ülkeyi dahil etmiş ve iyi işleyen bir yerel bankacılık sisteminin banka kredilerinin

hacmi üzerinde pozitif etki sahibi olduğu; diğer yandan, bir ülkenin yabancı sermaye girişlerine olan bağımlılığının yerel bankacılık sektörünü dış şoklara ve kredi patlama-düşüş döngülerine karşı daha savunmasız hale getirebileceği bulgusuna ulaşmıştır.

Borowskivd (2017) 1997-2014 yılları arası için panel regresyon metodunu kullanarak 23 AB ülkesinde tüketici kredilerinin belirleyicilerini araştırmış ve kişi başına GSYİH ile tüketici kredisi hacmi arasında pozitif bir ilişki olduğunu, bankacılık sektörü denetiminin merkez bankalarınca icra edilmesinin ise tüketici kredisi hacmi üzerinde negatif bir etki sahibi olduğu sonucuna varmışlardır.

Manolevd (2016) 2008-2015 yılları için işsizlik oranı ve tüketici fiyat endeksinin Romanya'daki tüketici kredileri üzerindeki etkisini incelemiş ve bu iki değişkenin tüketici kredileri üzerinde negatif etki sahibi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Shafinarvd (2013) Malezya’da tüketici kredilerinin hacminin belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmada medya bilinci ve dini / ahlaki inancın bireysel kredi borçlanmasını etkileyen önemli belirleyiciler haline geldiği ve kişinin bireysel kredileri ödünç almasını etkileyen en iyi belirleyicinin dini / ahlaki inanç olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Micco ve Panizza (2004), kredi büyümesinin GSYİH büyümesi ile ölçülen makroekonomik şoklarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Quagliariello (2009) İtalya'da optimal varlık tahsisine ilişkin banka kararlarında makroekonomik belirsizliğin oynadığı rolü incelemek için bir portföy modeli kullanmıştır. Sonuçlar, sorunlu krediler gibi bankaya özgü faktörleri kontrol ettikten sonra, makroekonomik

belirsizliğin bankaların yatırım kararlarının önemli bir belirleyicisi olduğunu doğrulamıştır.

İbicioğlu ve Karan (2009) 2004-4 ve 2009-2 dönemi için aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarında tüketici kredileri talebinin faiz oranlarındaki değişimlere karşı duyarlı olmakla birlikte, tüketici güven endeksi veIMBK ulusal endeksinin tüketici kredilerinin hacmindeki değişme üzerinde anlamlı bir etkilerinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Durmuş ve Şahin (2019) Toda-Yamamoto nedensellik testinde faiz oranı ve tüketici kredileri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ve de para arzından tüketici kredilerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Küçükkocaoğlu vd (2019) ise Türk bankacılık sektöründe kredi hacmini etkileyen içsel (mikro) ve dışsal (makro) değişkenlerin ve de bunların kredi hacmi üzerinde etki düzeylerinin ortaya konulması amacıyla yaptıkları çalışmalarında, mikro değişkenlerin makro değişkenlere göre kredi hacmi üzerinde daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bu anlamda, takibe dönüşüm oranı, mevduat, faiz giderleri ve net faiz marjı değişkenlerinin kredi hacmini belirleyen başlıca faktörler olduğunu belirtmişlerdir.

Ünal ve Ocak (2020) ise 2003-2018 yılları arasında tüketici kredilerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla ortaya koydukları çalışmalarında faiz oranlarının tüketici kredileri üzerinde anlamlı ve negatif bir etki sahibi olduğu sonucuna varmışlardır.

5. AMPİRİK ÇALIŞMA

Çalışmada Covid-19 salgının Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2013-02 ve 2020-05 zaman aralığında aylık veriler kullanılarak En Küçük Kareler zaman serisi regresyon metodu uygulanmıştır.

5.1. Veri Seti

Modelde bağımlı değişken olarak Türkiye’de tüketici kredilerinin hacmi aylık veri bazında alınmıştır. Covid-19 salgını ise ‘COVID’ ismiyle kukla değişkenler olarak temsil edilmiştir.

İbicioğlu ve Karan (2009) “Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi” isimli çalışmalarında bağımsız değişkenler arasında tüketici güven endeksine de yer vermişlerdir. Durmuş ve Şahin (2019) “Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru ve Tüketici Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi” isimli çalışmalarında ve de Pham (2015) “Determinants of Bank Lending” başlıklı çalışmasında bağımsız değişkenler olarak enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kurunu da almışlardır. Enflasyon oranı ve faiz oranı aynı zamanda Küçükkocaoğlu (2019) tarafından yayınlanan “Türk Bankacılık Sektörünün Kredi Hacmini Etkileyen Değişkenler ve Etki Düzeyleri” isimli çalışmada da bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Diğer yandan, faiz oranı Tekirdağ (2009) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de

Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi” isimli çalışmada ve enflasyon ise Manole (2006) tarafından “Determinants of Household Loans” isimli çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler arasında yerini almıştır. Ayrıca, Ünal ve Ocak (2020) “Türkiye’de 2003-2018 Yılları Arasında Tüketici Kredi Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında enflasyon oranı ve faiz oranını bağımsız değişkenler olarak değerlendirmişlerdir. Bahsi geçen çalışmaları takiben, bu çalışmada kurulan ekonometrik modelde hem modelin anlamlılığı açısından hem de dışlanmış değişken sapması problemine karşı covid-19 kukla değişkenlerinin yanı sıra tüketici kredi faiz oranı, enflasyon oranı, tüketici güven endeksi ve döviz kuru da bağımsız değişkenler olarak yer almıştır.

Tüm veriler aylık olarak alınarak olası bir istatistiki ilişkinin daha geniş bir veri kümesi ile test edilmesi amaçlanmıştır. Veriler 2013-02 ve 2020-05 dönemini kapsamaktadır. Verilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Veriler

DEĞİŞKEN KODU	AÇIKLAMA	KAYNAK
TKREDI	Toplam Tüketici Kredileri (Yüzde Değişim)	TCMB
KFAIZ	Bankalarca Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları	TCMB
ENF	TÜFE Tüketici Fiyat Endeksi % değişim (2003=100)	TCMB
TGINDEX	Tüketici Güven Endeksi % Değişim	TCMB
DKUR	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100) % değişim	TCMB
COVID	2019-12 ve 2020-05 dönemi için kukla değişken	WHO

5.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Ekonometrik modeldeki serilerin tanımlayıcı istatistikleri ve grafikleri aşağıda sunulmuştur. Serilerin tanımlayıcı istatistikleri ve görsel

sunumları, araştırmacılara değişkenler hakkında genel bir fikir vermektedir. Bu bağlamda, gözlem sayısı, standart sapma, minimum değerler, maksimum değerler ve serilerin ortalamaları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	TKREDI	KFAIZ	ENF	TGINDEX	DKUR
Ortalama	1.164475	18.41164	0.864757	-0.144797	-0.005167
Maksimum	3.685545	38.72000	6.304738	22.77070	0.120461
Minimum	-1.529415	10.60800	-1.442919	-13.95349	-0.145566
Std. sapma	1.128760	5.640046	0.953803	5.105770	0.032052
Gözlem sayısı	88	88	88	88	88

Ayrıca, serilere ilişkin korelasyon matrisi aşağıdaki gibidir:

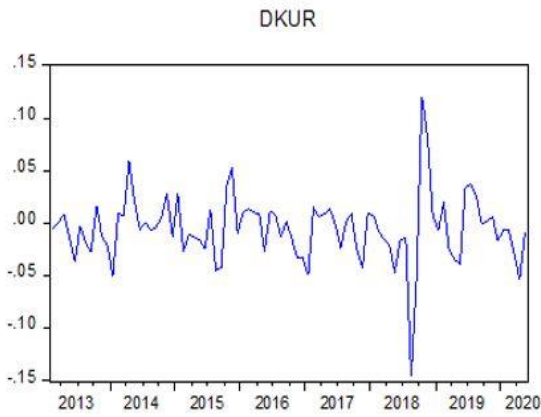
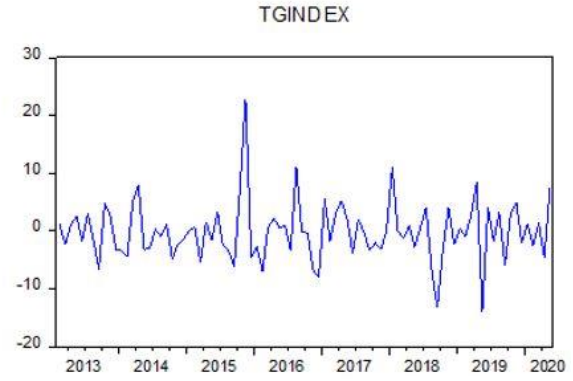
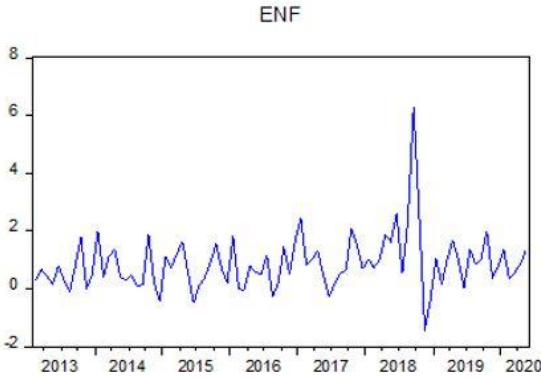
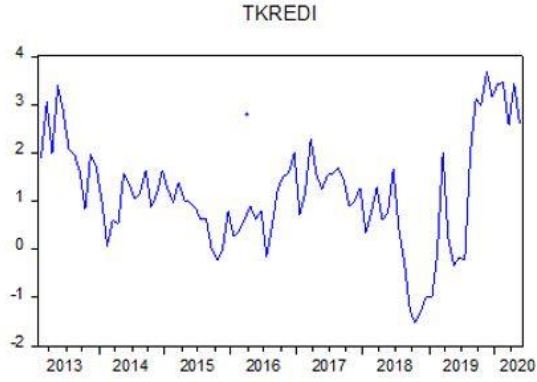
Tablo 3: Korelasyon Matrisi

	TKREDI	KFAIZ	ENF	TGINDEX	DKUR
TKREDI	1				
KFAIZ	-0.679	1			
ENF	-0.180	0.278	1		
TGINDEX	0.029	-0.122	-0.192	1	
DKUR	-0.211	0.193	-0.235	0.350	1

Korelasyon analizi sonucuna göre, toplam tüketici kredileri (TKREDI) ile Tüketici fiyat endeksi (ENF), bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları serisi (KFAIZ) ve döviz kuru (DKUR) arasında negatif bir ilişki bulunurken, toplam tüketici kredileri (TKREDI) ile tüketici güven endeksi (TGINDEX) arasında pozitif ilişki vardır. Korelasyon analizi sonucunda bağımsız değişkenler

arasında yüksek bir ilişki (0.80 ve üzeri) yoktur. Dolayısıyla değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı sorunu beklenmemektedir.

Öte yandan, serilerin grafikleri bize dizideki durağanlık, trendler ve kırılmalar hakkında bir ön fikir vermektedir. Aşağıdaki tablolarda serilerin grafikleri sunulmuştur.



5.3. Yöntem

Kurulan ekonometrik modelde kullanılan yöntem klasik doğrusal regresyon En Küçük Kareler (EKK) yöntemidir. Alman matematikçi Carl Friedrich Gauss'a atfedilen EKK yöntemi, doğrusal

regresyon modelinde bilinmeyen parametrelerin tahmin edilmesine yönelik bir uygulama metodudur (Gujarati, 2004: 58).

5.3.1. Ekonometrik Model

Ampirik kısımda kurulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$TKKREDI = \alpha + \beta_1 KFAIZ + \beta_2 ENF + \beta_3 TGINDEX + \beta_4 DKUR + \beta_5 COVID + \epsilon t \quad (1)$$

Modelde *TKREDİ* bağımlı değişken ve *KFAIZ*, *ENF*, *TGINDEX* ve *DKUR* bağımsız değişkenlerdir. Bu değişkenler sırası ile toplam tüketici kredilerini, bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarını, tüketici fiyat endeksini ve tüketici güven endeksini temsil etmektedir. Ayrıca modelde kukla değişken (*COVID*) açıklayıcı değişken olarak salgın döneminin toplam krediler üzerindeki etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmıştır.

5.3.2. Birim Kök Testleri

Ekonometrik modelin açıklanmasını ve serilerin açıklayıcı istatistiklerinin ve de grafiklerinin sunulmasını takiben, bu kısımda modelde kullanılan tüm serilerin birim kök testi sonuçları aktarılmaktadır. Birim kök testleri serilerin durağanlığını test etmektedir. Modeldeki tüm seriler için AugmentedDickey – Fuller (ADF) ve Phillips – Perron (PP) birim kök testleri gerçekleştirilmiştir.

Birim Kök testi hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride birim kök vardır (Seri durağan değildir)

H_1 : Seride birim kök yoktur (Seri durağandır)

Uygulanan testlerden ADF birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Test Kritik Değerleri			ADF test ist.	Olasılık
	1%	5%	10%		
TKKREDI	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-2.968101	0.0420
KFAIZ	-3.509281	-2.895924	-2.585172	-1.720146	0.4176
D_KFAIZ*	-3.511262	-2.896779	-2.585626	-5.262455	0.0000
ENF	-3.510259	-2.896346	-2.585396	-5.041185	0.0001
TGINDEX	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-9.686644	0.0000
DKUR	-3.508326	-2.895512	-2.584952	-7.759804	0.0000
Not: “*” Serinin farkında durağan olduğunu aksi takdirde serinin seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.					

PP birim kök testinin sonuçları ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Test Critical Values			PP test ist.	Olasılık
	1%	5%	10%		
TKKREDI	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-2.920404	0.0471
KFAIZ	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-1.717299	0.4191
D_KFAIZ*	-3.508326	-2.895512	-2.584952	-4.037121	0.0020
ENF	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-7.108008	0.0000
TGINDEX	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-17.34748	0.0001
DKUR	-3.507394	-2.895109	-2.584738	-6.680936	0.0000

Not: “*” Serinin farkında durağan olduğunu aksi takdirde serinin seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.

Sonuçlara göre, Bankalarca Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (KFAIZ) dışındaki değişkenler durağandır. Bu sebeple, KFAIZ değişkeninin farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve bu şekilde modele eklenmiştir.

5.3.3. Ekonometrik Model Tahmini

EKK yönteminin varsayımları arasında hata terimlerinin varyansının sabit olması ve hata terimleri birbirinden bağımsız olması durumları yer

almaktadır. Bu iki varsayımın gerçekleşmemesi durumunda ise sırasıyla değişen varyans ve otokorelasyon problemleri ortaya çıkmaktadır (Gujarati, 2004).

Bu sebeple, modelde öncelikle otokorelasyon ve değişen varyans olup olmadığı test edilmiştir. Bu testlerin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Değişen Varyans Testi Sonuçları (Breusch-Godfrey)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test		
F-statistic	Prob. F(10,69)	0.0000
Obs*R-squared	Prob. Chi-Square(10)	0.0000

LM Test sonuçlarına göre Prob değerleri 0.10'dan küçük çıkmıştır. Dolayısıyla modelde otokorelasyon olduğu tespit edilmiştir. Değişen varyans

durumunu kontrol etmek amacı ile gerçekleştirilen White Test sonucu ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: White Testi Sonuçları

Heteroskedasticity Test: White		
F-statistic	Prob. F(5,79)	0.3678
Obs*R-squared	Prob. Chi-Square(5)	0.3550

Sonuçlara göre Prob değerleri 0.10’dan büyük çıkmıştır. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorunu tespit edilmemiştir.

Otokorelasyon problemini dikkate alan dirençli tahminciler ile tahmin edilen nihai model ise aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 8: Nihai Model Tahmini

Değişken Kodu	Katsayı	t-Statistic	Prob.
D_KFAIZ	-0.218982	-1.849005	0.0682
ENF(-3)	-0.279753	-2.072935	0.0414
TGINDEX(-1)	0.019038	1.274693	0.2062
DKUR	-8.422884	-2.629659	0.0103
COVID	1.796144	5.574391	0.0000
C	1.189651	6.931363	0.0000
R ² =0.433319			
Prob(F-statistic)= 0.000000			
F İstatistiği= 12.08163			

Modelde TKREDİ bağımlı değişken ve D_KFAIZ, ENF, TGINDEX ve DKUR bağımsız değişkenlerdir. Ayrıca modele COVID değişkeni açıklayıcı değişken olarak salgın döneminin Toplam krediler üzerindeki etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmıştır. Modelde, bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları serisi (KFAIZ) durağan olmadığından dolayı serinin farkı alınarak modelde farkı alınan seri (D_KFAIZ) kullanılmıştır. Ayrıca Tüketici Fiyat Endeksi (ENF) değişkenin üç gecikmesi ve Tüketici Güven Endeksi (TGINDEX) değişkeninin bir gecikmesi alınarak modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir.

R² değeri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimleri hangi oranda açıkladığını göstermektedir. Bu modelde bağımsız değişkenler

bağımlı değişkendeki değişimlerin yaklaşık %43’ni açıkladığı görülmektedir.

Prob (F-statistic) ise modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını gösteren bir istatistiktir. Prob (F-statistic) değeri 0.10’dan küçük olduğu için oluşturulan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

D_KFAIZ ile TKREDİ arasında istatistiki olarak anlamlı negatif bir ilişki vardır. D_KFAIZ %1 arttığında TKREDİ %-0.2189 azalmaktadır. Bu sonuç D_KFAIZ ile TKREDİ arasındaki işaret beklentisine uygun gerçekleşmiştir. Model sonucunda tüketici fiyat endeksinin (ENF) üç gecikmesi ile toplam tüketici kredileri (TKREDİ) arasında istatistiki olarak anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur. Diğer yandan, Tüketici Güven Endeksi (TGINDEX) değişkeninin bir gecikmesi ile toplam tüketici

kredileri (TKREDI) arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Döviz kuru (DKUR) değişkeni ile toplam tüketici kredileri (TKREDI) arasında istatistiki olarak anlamlı olmakla birlikte negatif bir ilişki bulunmuştur. COVID kukla değişkeni ile toplam tüketici kredileri (TKREDI) arasında beklenildiği gibi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum ise koronavirüs salgınının tüketici kredilerinde bir artışa sebep olduğunu açıklamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Koronavirüs Aralık 2019'da Çinde ortaya çıkmıştır. Salgının ortaya çıkması haberi bile küresel ekonomiyi ve ülke ekonomilerini hızlı bir şekilde etkilemeye yetmiştir. Finansal piyasalardaki güven krizi, seyahat sektörünün tıkanması ve tedarik zincirlerindeki aksama, Çin ile güçlü bir şekilde ekonomik bağı olan Japonya, Kore ve Avustralya gibi ülkelerin yanı sıra tüm küresel ekonomi üzerinde olumsuz etkiye bulunmuştur. Borsalarda, üretim, ticaret hacimleri ile ulaştırma ve turizm sektörlerinde sert düşüşler yaşanmıştır.

Diğer tüm ülkeler gibi Türkiye de salgından olumsuz etkilenmiş ve de salgının yıkıcı etkilerine karşı sert önlemler almıştır. Bilançoları kötüleşen işletmelerin ticari kredi kullanmaları zorlaşmış, ekonomik aktörlerin hem bireysel ihtiyaçlar hem de işletmelerin ihtiyaçları için tüketici kredilerine yönelme ihtimalleri artmıştır. Dahası, Türkiye'de hükümet salgının etkilerinin azaltılması için karşılıksız transferler ve destek ödemelerinin yanı sıra bankacılık sektörünü de etkin bir araç olarak kullanmıştır. Bu anlamda, tüketicilere sunulan destek kredileri ve diğer avantajlı finansal ürünler tüketici kredilerinde ciddi artışlara yol açmıştır. Uygulanan bu politika ile kredi hacimlerinde artış yaşanmasına karşın, üretici ve tüketicinin desteklenmesi anlamında genel ekonomi üzerinde olumlu etkiler meydana geldiği yadsınamaz. Nitekim devlet olmanın ve ön koşullarından ve devletin en önemli görevlerinden biri de olağanüstü durumlarda aldığı önlemler ile vatandaşlarını desteklemektir.

KAYNAKÇA

- Borowski, J., Jaworski, K. & Olipra, J. (2017). Economic, institutional and socio-cultural determinants of consumer credit in the context of monetary integration. *NBP Working Papers 254*, Narodowy Bank Polski Economic Research Department, (1-44).
- Durmuş, S. ve Şahin, D. (2019). Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru ve Tüketici Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23: 95-112.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. (4th ed). New York: McGraw-Hill.
- ESA (2020) *Coronavirus lockdown leading to drop in pollution across Europe*. [Çevrimiçi: https://www.esa.int/Applications/Observing_the_Earth/Copernicus/Sentinel-5P/Coronavirus_lockdown_leading_to_drop_in_pollution_across_Europe], Erişim tarihi: 15.04.2020.
- TCMB (2020). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*. [Çevrimiçi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/>], Erişim tarihi: 24.06.2020.
- WHO (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) pandemic*. [Çevrimiçi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>], Erişim tarihi: 17.06.2020.
- WHO (2020). *WHO Coronavirus Disease. (COVID-19) Dashboard* [Çevrimiçi: <https://covid19.who.int/>], Erişim tarihi: 11.08.2020.
- BLOOMBERG (2020). *Fed's 'Infinite Cash' Put to the Test in a World of Leverage*. [Çevrimiçi: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-23/coronavirus-fed-s-infinite-cash-tested-in-world-of-leverage> /], Erişim tarihi: 15.07.2020

- ESA (2020). *Coronaviruslockdownleadingtodrop in pollutionacross Europe*. [Çevrimiçi: https://www.esa.int/Applications/Observing_the_Earth/Copernicus/Sentinel-5P/Coronavirus_lockdown_leading_to_drop_in_pollution_across_Europe], Erişim tarihi:15.04.2020
- NTV (2020). *ABD’de işsizlik maaşı başvuruları 6,6 milyona rekor kırdı*. [Çevrimiçi: https://www.ntv.com.tr/ekonomi/abdde-issizlik-maasi-basvurulari-6-6-milyonla-rekor-kirdi,hA8IUfK6tUCbD_Fq1mVKGA], Erişim tarihi 16.07.2020.
- IMF (2020). *Transcript of April 2020 World Economic Outlook Press Briefing*. [Çevrimiçi: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/14/tr041420-transcript-of-april-2020-world-economic-outlook-press-briefing>], Erişim tarihi: 15.04.2020.
- IMF (2020). *The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression*. [Çevrimiçi: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>], Erişim tarihi: 15.04.2020
- IMF (2019). *World Economic Outlook: Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers*. October, Washington D.C.
- Iwedi, M. (2016). Financial intermediation: A philosophical approach. *Journal for Studies in Management and Planning*, 2(10), 8-21.
- İbicioğlu, M. ve Karan, M. B. (2009). Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 3(2), 11-30.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Yurtiçi Tasarruflar*. Onuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Küçükocaoğlu, G., Kuzu, D.A. & Göksu, G. (2019) Türk Bankacılık Sektörünün Kredi Hacmini Etkileyen Değişkenler ve Etki Düzeyleri, *Bankacılar Dergisi*, 109, 3-21.
- Micco, A. ve Panizza, U. (2004). Bank ownership and lending behavior. Central bank of Chile working paper no 369.
- Manole, S. D., Petrescu, C. & Vlada, R. I. (2016). Determinants of Household Loans. *Theoretical and Applied Economics, Asociatia Generala a Economistilor din Romania - AGER*, 0(4(609), W), p89-102.
- OECD. (2020). *Coronavirus: The World Economy at Risk. Interim Economic Assessment*.
- Pham, T. H. H. (2015). Determinants of Bank Lending.” Working Papers. HAL, <https://econpapers.repec.org/paper/halwpaper/hal-01158241.htm>, Erişim tarihi: 25.08.2020.
- Quagliariello, M. (2009). Macroeconomic uncertainty and banks' lending decisions: The case of Italy. *Applied Economics*, 41(3), 323- 336.
- Shafinar, I., Othman, R., Kamalrulzaman, S. N. H., Jahya, A., Idris, N. H., Zaitun, S. & Izren, F. (2013). Determinants of Personal Loans Borrowing: An Empirical Study. *2013 IEEE Symposium on Business, Engineering and Industrial Applications*, [Çevrimiçi: https://www.researchgate.net/publication/260985991_Determinants_of_Personal_Loans_Borrowing_An_Empirical_Study], Erişim tarihi: 28.07.2020.
- Tekirdağ, A. (2009). *Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü Ankara.



- TKHK (2020) *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*,
[Çevrimiçi:<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf>]. Erişim tarihi: 26.07.2020.
- United Nations (2019). *World Economic Situation and Prospects 2019*, New York.
- Ünal, S. Z. ve Ocak, M. (2020). Türkiye’de 2003-2018 Yılları Arasında Tüketici Kredi Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (12), 3-18.
- World Bank (2019). *Tukey Economic Monitor*. October, Washington D.C.